

Dodatočne uverejňujeme autormi pripravený záznam niektorých príspevkov, ktoré odzneli v diskusii k prednáške Dr. Eleny Városovej, CSC., *Zmysel dejín a naše dejiny*. Táto diskusia sa uskutočnila v rámci Slovenskej filozofickej spoločnosti dňa 24. novembra 1968. Prednášku E. Városovej sme uverejnili v 1. čísle Filozofie (1969).

Svätopluk Štúr: Filozofia dejín — vy viete, že aj veľké filozofické osobnosti často odmietali filozofiu dejín, lebo sa im videla ako zmes nesúrodých zložiek, ako zmes, ktorá nerobila dostatočne zadosť ani dejinám, ani filozofii. A keď si spomenieme na knihy takého druhu, ako sú napr. H. St. Chamberlainove *Základy 19. storočia* alebo Spenglerov *Zánik Západu*, o ďalších ani nehovoriac, potom by sme týmto pochybovačným filozofom museli dať za pravdu. Lenže vecne sa určitá filozofia dejín a ich pohybu robila vlastne už od antických historikov (Herodot, Thukydides a ďalší), hoci s týmto označením až v novoveku od Voltaira. A hybná sila dejín sa hľadala od osudu a božských rozhodnutí, od metafyzických a transcendentálnych zákonitostí až po idey, duchovné i naturalistické koncepcie a po výrobnno-ekonomické podmienky.

Áký je teda pomer histórie a filozofie? A tu je, myslím, metodicky veľmi dôležité si uvedomiť, že to nie sú dve nesúrodé zložky, dve oddelené disciplíny, ale iba dva rôzne pohľady s rôznymi poznávacími nástrojmi (konkrétnych faktov a pojmov) *na tú istú skutočnosť*.^{*} (Najradšej by som to znázornil kresbou, graficky, ale táto pekná miestnosť má iba jedinú nevýhodu, že nemá tabuľu.) Predstavme si teda široký horizontálny, historický prúd diania, rozčlenený na jeho jednotlivé zložky: umenie, veda, ekonómia, etika, politika, spoločenská situácia a podobne. Ale teraz keď chcem ako historik zachytiť tento dejinný prúd alebo jeho jednotlivé zložky, hneď sa ocitám pred otázkami, čo je to umenie, ekonómia, etika a podobne, akú *hodnotu* to má v celkovom kontexte života a k čomu to všetko smeruje? — a na tieto otázky môže a musí odpovedať už iba vertikálny filozofický pohľad. Čiže horizontálny historický a vertikálny filozofický pohľad sú len dva metodicky rozdielne pohľady na jednotnú skutočnosť nášho dejinného diania. Preto aj filozofia, ak chce byť životaschopná, musí dávať, hoci vo všeobecných, odpovede na konkrétne historické otázky a problémy, ináč jej pojmy sú abstraktné, prázdne a vedú k pseudoprotblémom. Obdobne ako konkrétny, empiricko-historický materiál potrebuje hodnotiaci, pojmový, nadčasový nadhľad. A to by práve malo byť úlohou filozofie dejín.

A tak sa nazdávam, že Dr. Városová účinne obhájila funkciu a potrebu filozofie dejín, úzku spätosť a prelínanie dejín a filozofie, aj pre dnešok. Lebo len pomocou tohto celkového filozofického hodnotenia a nadhľadu môžeme potom označovať niektoré epochy ľudského vývinu vcelku za zvlášť podnetné a pokrokové, ako napr. antiku, reformáciu a renesanciu, osvietenstvo a podobne, zatiaľ čo iné etapy ľudských dejín sú vcelku statické, reštauračné i retardačné. Preto chápeme napr. veľký význam českej reformácie (sto rokov pred nemeckou), ak sa na ňu nepozerať len z hľadiska náboženského, ale aj národného a sociálneho, vidíme v nej prvý veľký *prielom* do cirkevného i spoločenského *dogmatizmu* stredoveku a úvod k novovekému európskemu individualizmu, ktorý sa, pravda, zas dostal až k extrémnemu solipsizmu, či už individuálnemu alebo šovinisticky nacionálnemu. Naproti tomu zasa národy, najmä východné, stojace zväčša ešte na mytologickej základni života, ktoré neprešli touto renesanciou a individualizmom, nechápu dosť význam jednotlivca a potrebu ustavičných reforiem v živote

národov a spoliehajú sa na masové kritériá, čo vedľa iných rozdielov sťažuje potom naše dorozumenie i spoluprácu.

Ak sme my starší mohli zachytiť v krvavo búrlivých premenách času len najhrubšie obrysy základných rozporov a úloh modernej Európy a sveta, bude naliehavou úlohou mladých filozofov, aby aj v tesnej spolupráci s históriou, antropológiou, sociológiou, s psychológiou a sociálnou psychológiou podrobnejším rozpracovaním ukázali jasný *zmysel* nášho doterajšieho vývinu a *projekt* do budúcnosti, t. j. našu filozofiu dejín. Významné príspevky k nej vidíme u nás už vyrastať a radostne sa vzmáhať v Čechách i na Slovensku.

Emília Illeková: Aj dnešná diskusia sa dotýka problémov, o ktorých sme aj na tomto fóre v posledných rokoch veľa ráz hovorili, vychádzajúc z analýzy príčin zdogmatizovania marxistickej filozofie. Dnešná téma je jedna z centrálnych problémov historického materializmu, kde sa toto zdogmatizovanie a zvlgárnenie prejavilo zvlášť markantne.

V referáte sa nastolil aj problém vzťahu filozofie dejín a historického materializmu. Pozitívne hodnotím, že sa problém nestavia alternatívne: buď filozofia dejín, alebo historický materializmus. Pričom samozrejme nemôže ísť ani o obnovenie filozofie dejín v starom slova zmysle, o filozofiu dejín, ktorá pre neznalosť charakteru spoločenskej zákonitosti musela byť nevyhnutne špekulatívna. Ide o vyváženie teoretickej a metodologickej problematiky. Doterajší spôsob analýz historického materializmu kládol dôraz iba na najvšeobecnejšie problémy vývinu dejín a všetko ostatné sa prenechávalo na konkrétne vedy. Tieto však často chápali (a aj filozofom to konvenovalo) metodologický význam filozofie iba tak, že hľadali argumenty, ktoré potvrdzujú všeobecné tézy. Tak vznikol začarovaný kruh.

Nedialektické stanovisko v týchto otázkach neznamena iba globálne popretie filozofie dejín (bez diferencovania jej pozitívnych a mystických zložiek), ale ochudobňuje celkovú materialistickú teóriu. Implikuje možnosť zjednodušeného pohľadu, zanedbanie špecifických stránok ľudských dejín a zameriavanie sa iba na abstraktné, všeobecné zákonitosti týchto dejín. Bez neprestajného ujasňovania si špecifického ľudského rozmeru sa táto objektívna zákonitosť vývinu ľudských dejín ľahko stotožní s charakterom prírodnej zákonitosti. V minulosti sa to prejavilo často presilou ekonomického materializmu alebo fatalizmu, v jednostrannom preceňovaní teórie faktorov, rôznymi formami subjektivismu a pod. Spomínané dialektické stotožnenie sa s problematikou filozofie dejín vidím najmä v zameriavaní sa na analýzu skutočných dejinných procesov, skutočného života a na tejto báze hľadanie teoretického zovšeobecnenia, ktoré sa takto nemôže premeniť na aprioristické. Teoretické zovšeobecnenie však opäť nemožno chápať ako výslednicu poznávacieho procesu, ale ako štádium procesu, ktorý sa relatívne uzatvára konkrétnou zovšeobecnou v každej dejinnej situácii. Klasická rovnica od konkrétneho k abstraktnému a od abstraktného späť ku konkrétnemu sa síce neustále zdôrazňuje ako báza materialistickej gnozeológie, jej realizácia má však aj rôzne jednostranné tendencie.

Nedialektické nadradovanie všeobecného nad špecifické (čo menilo toto všeobecné na čisto špekulatívne) v oblasti chápania dejín spoločnosti sa dlho prejavovalo aj v negovaní analýzy špecifiky národných dejín. Jedným z východísk bola premena dialektickej podmienenosti kategórií nacionálneho a internacionálneho opäť na vylučujúce sa protivy, resp. na chápanie národného ako podriadeného internacionálnemu až po jeho úplné likvidovanie. A to v konkrétnej historickej situácii, v ktorej rôzne hnutia dokazujú, že národný aspekt nie je prežitok, že ho nemožno negovať. Nemôže pritom samozrejme ísť o odhaľovanie alebo obhajobu nejakého apriórneho zmyslu našich národných dejín v zmysle napríklad Heglovho cieľového smerovania, ale musí nám ísť

o analýzu zložitých konkrétnych systémových vzťahov, v ktorých sa náš národ tvoril a vyvíjal o analýzu úsílí, ktoré determinovali jeho minulosť a predznačujú budúcnosť. Keďže nevyhnutnosť chodu našich dejín, v zmysle dialektického determinizmu nechápeme mechanicky lineárne a jednoznačne, ale ako proces širokých možností, ktorého hĺbkové dimenzie vymedzuje skrytá potencialita, nemôže nám byť ľahostajné, akú alternatívu realizácie si zvolíme ako národ, čo má potom veľký dosah aj pre voľbu životnej alternatívy každého príslušníka národa. Ani ako komunistom a najmä ako komunistom nám nemôže byť ľahostajné „ak zavolám Slováka, aký sa ozve človek“, ak smiem parafrázovať slávny výrok J. Kollára. Azda najvýznamnejším výdobytkom doterajšieho dvadsaťročného obdobia budovania socializmu sú skúsenosti a tie výrazne ukazujú, že abstraktné chápanie socializmu je odcudzený socializmus. Socializmus bude socializmom vtedy, ak bude svetom skutočne rovnoprávných ľudí, národov, svetom človeka. Človek je totalitou zložitých vnútorných vzťahov (štruktúry) osobnosti a nemej zložitých spoločenských vzťahov, ktoré nie sú komplikované iba rozmanitosťou sfér spoločenského života, ale z ktorých každá má svoje zložky minulosti, prítomnosti a budúcnosti, zložky prispôsobovania sa, ale aj odporu — hľadania nového. Socializmus, rešpektujúci problém autenticity ľudskej existencie, nemôže zanedbať skúmanie všetkých týchto stránok a teda ani skúmanie konkrétnej situácie a skúsenosti našich národných dejín, pretože tie ho svojím spôsobom obohacujú, ako aj špecifické skúsenosti každého národa vôbec.

Iba takáto názorová pluralita, rešpektujúca špecifičnosť konkrétnych podmienok, môže čeliť situácii, kedy sa prevažne politickými prostriedkami rozhodne o charaktere spoločenskej teórie, na ktorú sa potom politika spätne odvoláva.

Alexander Hirner: Imanentnosť, innovácia, samoregulácia a zmysel národných dejín. Veľmi hodnotný, starostlivo pripravený a zaujímavý postavený referát Dr. Városovej zaslužené vyvolal živý ohlas v diskusných príspevkoch, ktoré sme tu už počuli. Hodnotu tohto referátu vidím v tom, že jeho autorka vidí v zápase o humanizmus, slobodu a demokraciu imanentnú črtu našich národných dejín a že myšlienku zachovania a rozvíjania tejto črty posunula do najaktuálnejšej roviny dneška, kde sa nám objavuje ako problém samoregulácie. Sú to momenty, na ktoré by som chcel zamerať i ja niekoľko myšlienok.

Najprv niečo o vzťahu medzi imanentnosťou a inováciou.

My všetci sa s hrdosťou dovolávame pokrokových tradícií v našich národných dejinách a pohotove prinášame dôkazy o tom, kto všetko ideály humanizmu, slobody a demokracie a ich rozvoja do zmyslu našich dejín vkladal a ich prebojoval. Poukazuje pritom na predstaviteľov či už hlasizmu, matičných rokov, štúrovskej generácie, Kollára, bernolákovcov a pre príklady ideme dokonca až do husitských vojen. Z existencie týchto príkladov vyvodzujeme potom dôkaz o imanentnosti spomenutých čít v našich dejinách. Ba v týchto črtách sa na základe toho vidí aj imanentný zmysel našich národných dejín, t. j. akoby bol daný akýmsi samočinným sledom bytia. I zmysel národných dejín z toho potom vychádza ako niečo, čo je determinované osobitnou a národnému bytiu imanentnou kvalitou.

Tu by som chcel nadviazať na diskusný príspevok Dr. Strinku, ktorý správne poukázal na podmienenosť zmyslu určitým cieľom. Popri spinóзовsko-heglovskej filozofii dejín existuje v dejinách filozofie aj koncepcia voltairovsko-turgotovská, v ktorej sa kladie dôraz na to, že zmysel do dejín vkladá človek. Rozpracovaním tohto stanoviska možno naozaj dospieť k záveru, že aj ideál humanity, demokracie a slobody vznikol ako produkt inovačného aktu na základe poznania, hodnotenia daného a želaného stavu a na základe z toho vyplývajúceho rozhodovania a konania. Bojovníci za ideály huma-

nizmu, slobody a demokracie, ktorých sme použili za dôkaz o imanentnom charaktere týchto znakov v našich národných dejinách, mali svoju historicky danú životnú prítomnosť vymedzenú určitým rozpätím určitých možností, spomedzi ktorých realizovali len niektorú možnosť na skutočnosť. Pokroková skutočnosť, ktorú nám zanechali, bola produktom ich inovačného aktu, ktorým realizovali len určitú možnosť na skutočnosť a realizovali ju vo vzťahu k určitému poznanému a zvolenému cieľu, teda v protiklade k danej a iste určitým spôsobom imanentnej skutočnosti. Chceme tým povedať, že to, čomu dnes pripisujeme charakter imanentnosti — a robíme to ex post —, malo v určitom historickom momente svojej zrod podmienený inovačnou aktivitou.

Pokiaľ ide o inováciu a otázku samoregulácie, tu chcem poukázať na skutočnosť, že dnes už azda niet kultúrneho národa, ktorý by zmysel svojich dejín nevidel v zachovaní a rozhojňovaní humanity, slobody a demokracie. Je iste významné, že takto koncipovaný zmysel možno vysondovať aj v našich národných dejinách. Zaraduje nás to medzi najvyspelejšie národy. Avšak ak hovoríme o zmysle dejín konkrétneho národa, v našom prípade o zmysle dejín slovenského národa, mali by sme pritom vychádzať zo zmyslu samej existencie slovenského národa. Teda okrem úsilia o zachovanie humanity, slobody a demokracie, ktoré sú typické aj pre iné národy, mali by sme vyniesť na povrch aj čosi osobitného, čosi, čím sa dá zdôvodniť existencia osobitného slovenského národa.

V tejto súvislosti prichádzajú do úvahy tzv. subjektívne a objektívne znaky národa, a to: povedomie spolupatričnosti, reč, tradície, kultúrna spätosť s územím a i. Na tomto základe by sme potom mohli uvažovať o zmysle národa ako o zmysle danom zachovávaním týchto znakov. Avšak tak reč, kultúra, tradície, ako aj humanita, sloboda a demokracia sú na jednej strane produktom a na druhej strane cieľom inovačnej aktivity. Ostáva teda iba otázka: inovačnej aktivity koho, akého subjektu?

Je nepochybné, že týmto subjektom je sociálny systém. Sporné môže byť len to, aký charakter má tento sociálny systém. Ale o ňom nám hovorí práve rozsah inovačnej aktivity. Z rozsahu inovačnej aktivity vyplýva, že tu ide o globálny sociálny systém s celospoločenským samoregulačným centrom opierajúcim sa na najvyššie všeobecne uznávané hodnoty a vybaveným právomocou vyplývajúcou z týchto hodnôt. Zmysel národa treba teda vidieť v jeho bytí ako globálneho sociálneho systému. Jeho bytie je zdôvodnené individuálnou sebarealizáciou na všetkých úsekoch sociálneho života a zmysel jeho dejín je daný dosahom jeho inovácie pre celú ľudskú spoločnosť.

Nepochybne patrí k veľkým kladom našich národných dejín, že sú naplnené nielen úsilím o individuálnu sebarealizáciu nášho národa, ale že sú poznačené aj povedomím mravnej zodpovednosti za to, aby toto úsilie neprerástlo do bezúdelného a bezohľadného boja za individuálnu sebarealizáciu na úkor iných národov. A máme všetky dôvody nazdávať sa, že tento pocit mravnej zodpovednosti nebol len sprievodným znakom taktiky slabého, nerozvinutého národa. Bol to skôr akýsi apoštolát, na ktorý má osobitné predpoklady práve malý národ, a to tým, že môže upozorňovať mocné národy na možnosť sebarealizácie aj v iných priestoroch, než sú priestory získané vyčistením po vojnových masakroch alebo získané uchvátením formou predstieranej pomoci, ochrany a pod. Národná suverénosť u Slovákov neprerastala rámec rešpektovania koexistencie s inými národmi.

Lenže v súčasnosti sa vynára pre malé národy nový problém. Paralelne s procesom vedeckotechnickej revolúcie narastá situácia, z ktorej čoraz jasnejšie vysvitá, že popri sústave národov vznikajú v ľudskej spoločnosti iné sústavy subjektov, tvorcov dejín a že oproti národným samoregulačným riadiacim centráam vznikajú obrovské samoregulačné centrá nenárodných sociálnych sústav, ktorých sféry sa i navzájom, i vo vzťahu k sústave národných systémov prekrývajú. Sú to staršie sústavy cirkevných systémov,

sústavy ekonomických systémov, i sústavy politických blokov. V takejto spleti samoregulačných záujmov nadobúda zmysel národných dejín osobitný vzhlad. Pred otázkou: ktorá z týchto rovín sebarealizácie ľudstva nadobudne v budúcnosti prvotné postavenie, dostáva sa nepochybné otázka: aký rozsah poľa samoregulácie je pre národy potrebný, aby sa zachoval ich charakter globálneho systému a teda ich zdôvodnené bytie?

Pre samoreguláciu národných systémov je rozvoj ostatných sústav sociálnych systémov v negatívnom pomere. Utváranie ekonomických sústav sústreďuje do vlastnej samoregulácie čoraz viacej oblastí, ktoré patrili predtým do výsostnej samoregulácie národov. To isté platí aj pre oblasti politickú. Hľadať zmysel národných dejín v tejto situácii rozhodne nemožno s obchádzaním faktora inovácie. Naopak, úsekom, na ktorý sa bude musieť predovšetkým zamerať úsilie budúcnosti, je inovačná aktivita zameraná na doriešenie otázky otvorenosti a uzavretosti sociálneho systému národa a ostatných sociálnych systémov, čiže otázky, ktoré oblasti spoločenského života sa majú v záujme optimalizácie spoločenského vývinu ponechať v oblasti samoregulácie systému národa a ktoré sa v tomto záujme prenesú do samoregulačnej kompetencie iných systémov.

Naše národné dejiny nadobúdajú zmysel aj v našej súčasnosti. A nadobudnú ho nepochybné podľa toho, ako sa nám podarí inovačne vybudovať reálne podmienky pre rozvoj sociálneho systému nášho národa za existencie a rozvoja všetkých ostatných spoločenských sústav, ktoré si súčasné ľudstvo utvára.

Niet pochybnosti o tom, že táto úloha si vyžiada obrovské intelektuálne sústredenie, ak naše ideály ľudskosti, slobody a demokracie nemajú ostať sterilné.

Ján Kocka: Centrálnou kategóriou filozofie dejín, najmä národných, ale aj teórie politiky, je bezpochyby národ. Pochopenie podstaty a funkcie národa ako sociálnej jednotky je obzvlášť naliehavé v súčasnom komunistickom hnutí a má bezprostredné dôsledky pre našu politickú prítomnosť. Ide v podstate o objasnenie vzťahu nacionalizmu a internacionalizmu. V nedávnej minulosti totiž práve v mene internacionalizmu a z obáv o narušenie solidarity robotníckej triedy sa oslabovalo národné povedomie a podvážovalo všetko, čo nacionalizmus napomáhalo. Exemplárnou ukážkou bola u nás kampaň proti tzv. buržoáznemu nacionalizmu. Nad vzťahom nacionalizmu a internacionalizmu sa zamýšľal už Štúr a vyslovil sa v tom zmysle, že dobrým internacionalistom môže byť iba ten, kto je dobrým nacionalistom-vlastencom. Národ je bezpochyby útvarom historickým. Národy vznikajú a zanikajú, ale predovšetkým existujú. Len v ich rámci vznikajú kultúrne a iné hodnoty. Národné prostredie je nevyhnutným predpokladom rozvoja duchovnej sféry. Aj národovectvo je historický jav. Iné je romantické národovectvo prvej polovice 19. storočia a iné je jeho obsah v priemyselnom racionalistickom ovzduší druhej polovice dvadsiateho storočia. Dnes je už nacionálny izolacionizmus — platí to predovšetkým o malých národoch — brzdou vývinu. Vývoj smeruje k utváraniu vyšších integračných celkov. Budúcnosť Európy je v tom, ako dokáže spojiť integračné snahy so zachovaním národných zvláštností a ako ich využije v prospech všeobecnejších cieľov. V čase búrlivého technického rozvoja, medzinárodnej výmeny informácií, turistického ruchu, vzniká pre národnú politiku nová situácia, značne korigujúca zásady tradičného vlastenectva. Toto však neznamená vzdanie sa elementárnych práv na národnú suverenitu. Národ ako spoločenský politický útvar bude mať ešte dlho svoje opodstatnenie ako reálne prostredie, kde sa utvárajú kultúrne a iné hodnoty so všeľudským charakterom a dosahom.

Elena Várossová: Chcela by som sa aspoň v krátkosti vrátiť k myšlienkam niektorých diskusných príspevkov a súčasne poďakovať diskutujúcim za podnetné vystúpenia, ktoré preukazujú — znovu podčiarkujem — tak aktuálnosť filozoficko-historickej problematiky, ako aj našu teoretickú pripravenosť náročne ju riešiť.

Pokiaľ ide o vzťah historického materializmu a filozofie dejín, myslím, že sú to dve rôzne roviny prístupu k dejinám: stručne povedané, že ide o metodologicko-explikatívnu v prvom a axiologickú rovinu v druhom prípade. Historický materializmus sa pokúša o abstraktne-teoretické skúmanie najvšeobecnejších zákonitostí vývinu ľudskej spoločnosti. Keďže však pôvod a podstatu zákonitostí spoločenského života odvodzuje od spôsobu výroby materiálnych statkov, kladie aj vlastný dynamizmus historického procesu do roviny spoločenských pomerov a dialektiky výrobných síl a výrobných vzťahov. Predpokladá, že ľudský faktor je už v nich zahrnutý.

Filozofia dejín sa pýta na hodnotu a zmysel spoločensko-historickej praxe ľudstva. Vidí v spoločenských pomeroch, v predmetoch materiálneho a duchovného spredmetnenia človeka proces jeho druhovo-ľudského uskutočňovania a skúma, čo a aké črty spôsobujú, že sa tento zložitý, protirečivý a diskontinuálny proces stáva zmysluplnou ľudskou históriou. Ak filozofia dejín nachádza tieto históriu ozmysľujúce momenty v rozvoj slobody a ľudskosti ako momentov bytostne určujúcich človeka (antropologické konštanty), potom je pochopiteľné, že skúma a hodnotí jednotlivé dejinné epochy, formácie, triedy a národy práve podľa ich podielu na potencovaní týchto hodnôt v spoločensko-historickej existencii ľudstva. To, čo pripomína prof. Sirácky, že tieto kategórie tak ako i kategóriu národa treba chápať aj spoločensko-triedne, je samozrejme. No z hľadiska filozofie dejín nebude nás prvotne zaujímať napr. sociálno-triedny mechanizmus vzniku a fungovania socialistickej spoločenskej formácie, (ani napr. sociálno-triedne determinanty spolupôsobiace pri tvorbe dejín jednotlivých národov), ale sa budeme pýtať, ako ten-ktorý konkrétny spoločenský útvar pôsobí z hľadiska zmyslu dejinného vývinu ľudstva, totiž z hľadiska rozšírenia medzi slobody a ľudskosti.

Práve preto považujem teoretickú otázku o zmysle dejín za nesmierne dôležitú aj pre spoločenskú prax určitej doby a triedy a jej absenciu v našej nedávnej teórii i za manko našej spoločenskej praxe. Pýtanie sa na zmysel dejín je totiž viac než otázka. Je súčasne aj ovplyvňovanie a spoluvytváranie dejín, pretože jej kladenie a zodpovedanie upozorňuje a zaväzuje ľudí uskutočňovať svoju slobodu a ľudskosť.

Prirodzene, prijíam v plnej miere pripomienky na margo historickosti a relatívnosti týchto kategórií tak vzhľadom na rozličné vývinové stupne ľudstva, ako i na dialektiku určitých etáp, o čom hovoril prof. Hrušovský, a ďalej na osciláciu univerzálneho modelu zmyslu dejín a jeho regionálne prejavy, ako to v diskusii rozvádza doc. Bodnár. Sama mám na to podobný názor. Protichodnosti, rozdiely, diskontinuita atď., ktorá existuje medzi jednotlivými historickými epochami, spoločnosťami a národmi, pokiaľ ide o chápanie zmyslu dejín a uskutočňovanie slobody a ľudskosti ako ich uvedomelého cieľa, je a zostane pravdepodobne trvalým znakom dejinného vývinu ľudstva a v istých súvislostiach je jeho dynamizujúcim faktorom. Avšak ako nemôže existovať človek bez svojich určujúcich druhových znakov, slobody a ľudskosti, tak je na druhej strane človek schopný vytvárať aj meradlá pre tieto hodnoty v svojich dejinách. (Zisťovať v nich viac alebo menej slobody, únik od slobody, jej deštrukciu, negáciu atď.) Filozoficko-historické hodnotenie dejín, kvalita a veľkosť epochy a národa tvorí sa potom na základe ich naplnenia týmito hodnotami a nie na základe kvantitatívnych ukazovateľov, ako sú napr. počet vybojovaných vojen, podrobených území, veľkosti vojvodcov a pod. Relatívnosť a historičnosť slobody a ľudskosti nie je na prekážku zisteniu a fixovaniu ich objektívneho a konkrétneho stavu v daných historických epochách a útvaroch. Fakt, že sloboda antického človeka a človeka modernej epochy vedeckotechnickej revolúcie, koncepcie slobody a ľudskosti našich národných buditeľov a naše dnešné náhrady sú iné a odlišné, neznamená, že medzi nimi nie je objektívna súvislosť a kontinuita.

Problém kontinuity a inovácie, ktorého som sa v prednáške iba v krátkosti dotkla

a ktorý obsiahle analyzoval vo svojom vystúpení doc. Hirner, je podľa môjho názoru veľmi závažný. Ukazuje, že ľudské dejiny sú ako progresívny proces možný preto, lebo sú nepretržite inovovanou kontinuitou ľudskej skutočnosti. Všeobecne povedané: človek nezačína vždy znovu od začiatku, ale ani neopakuje a mechanicky nereprodukuje svoju minulosť. Tvorí svoju prítomnosť tak, že minulosť do nej integruje, že ju oživuje a omladzuje. Zo stanoviska sledovania nášho problému je inovácia humanistických hodnôt preto intenzívnejšia tam, kde minulosť národa bola v tomto smere rozvinutá a kde objektívne podmienky života spoločnosti a národa humanistické ideály dovoľujú a vyžadujú. Humanisticko-demokratický príklad našich národov v zápase o svoju sebaidentifikáciu a postupy humanisticky neprebudených barbarských národov pri tvorení svojej histórie je, myslím, dosť výstižný. Podobne je to s myšlienkou integrácie do väčších systémových útvarov, aktuálnosť ktorej v živote modernej spoločnosti doc. Hirner rozviedol presvedčivo aj ako sociológ. Iste sú kritériá a funkčné väzby tvorenia spoločenských systémov historicky menlivé a rôzne zdôvodňované. No už sama myšlienka integrácie je bližšia napr. národom, ktoré vedome dávajú prednosť federalizovaným štátnym útvarom (nech je to už z akýchkoľvek pohnútok), než národom a štátom, v ktorých prevládajú izolacionistické tendencie. Pokiaľ ide o náš národ, preukazuje od svojho prebudenia až podnes jasnú a nedvojzmyselnú tendenciu po sebaidentifikácii ako osobitného, suverénneho a štátno-politicky nezávislého subjektu, o čom pekne hovoril Dr. Strinka, ale chápe aj historickú výhodnosť svojej integrácie v československom štáte. Budúcnosť možno prinesie potrebu a azda i nevyhnutnosť ešte širších integrácií — federalizovanej Európy — o čom už rozmýšľal i ne jeden európsky filozof. Bude len potrebné pracovať v tom smere, aby integrácia nebola porušením, ale rozmnožením slobody a demokracie národov, a aby sa nejaký abstraktný systémový záujem (politický, ekonomický) nenadradil nad konkrétne potreby jednotlivých zložiek integrovaného systému.